

57 898
93/99 Fi
H50

Mediterrán Világ

Társadalomtudományi folyóirat

39-40.

Máig kísértő múlt

A spanyol polgárháború 80 éves öröksége

- Anderle Ádám (1943-2016)
- Julio Aróstegui : Largo Caballero
- Jesús Moncada
- Federico García Lorca
- Nők a spanyol polgárháborúban

Támogatók:
Four Gates Hungary
Greenman.hu
Universitas Alapítvány, Veszprém
Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

Főszerkesztő
Szilágyi István

Felelős szerkesztő
Garaczi Imre

E számunk vendégszerkesztői
Ferwagner Péter Ákos
Katona Eszter

Szerkesztő bizottság:
Anderle Ádám, Fischer Ferenc, Carlos Flores Juberias (Valencia), Kalmár Zoltán (elnök),
Luís Filipe Castro Mendez (Lisszabon),
Rostoványi Zsolt, Manuel Alcantára Sáez (Salamanca), Szilágyi Ágnes Judit

Felelős kiadó
Garaczi Imre

ISSN 1787-7350

A szerkesztőség postacíme
Mediterrán Világ Szerkesztősége
8200 Veszprém, Egyetem u. 10.

Címlap
Belchite szellemváros temploma a spanyolországi Zaragoza tartományban

E-mail
garaczi.imre@gmail.com

A kéziratokat független anoním bírálók lektorálják.
Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Nyomdai munka
OOK-PRESS Kft., Veszprém

Mediterrán Világ

Társadalomtudományi folyóirat

39 – 40.

Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány

2017

KÖTELES PÉLDÁNY

Csikós Zsuzsanna

A spanyol polgárháború traumája a kortárs spanyol szépprózában

Abstract

The topic of the Spanish Civil War has been present in the contemporary Spanish fiction since the 1940s. The authors of the era, which can be divided into three periods, have approached this topic from their own point of view, completing or replacing the official history and, as time passed by, depriving it of its ideological message. The representations focus on human behaviour and historical memory.

Keywords: Spanish Civil War, contemporary Spanish novel, literary generations, historical memory

Absztrakt

A spanyol polgárháborús tematika az 1940-es évektől kezdve napjainkig végigkíséri a kortárs spanyol szépprózát. Az alapvetően három korszakra osztható periódus írói saját szemszögükből, a hivatalos történelmet kiegészítve, helyettesítve és az idő múlásával ideológiai mondanivalójától egyre inkább megfosztva dolgozták fel a témát. Az ábrázolások középpontjában az emberi magatartásformák és a történelmi emlékezet vizsgálata áll.

Kulcsszavak: spanyol polgárháború, kortárs spanyol regény, írói nemzedékek, történelmi emlékezet

Írói nemzedékek és a polgárháborús téma

A spanyol polgárháború (1936–1939) a kortárs spanyol széppróza – amely tanulmányunkban az 1940-es évektől napjainkig tartó időszakot öleli fel – egyik legtöbbször feldolgozott témája. Meghatározó szerepét mi sem bizonyítja jobban, hogy az azóta eltelt 80 év alatt a legtöbb, az ország irodalmi életében valamennyire is meghatározó szerepet betöltő spanyol író megírta a maga kisebb-nagyobb háborús regényét a saját szemszögéből, újabb és újabb jelentésárnyalatokkal gazdagítva ezt a témát. Írásunk arra vállalkozik, hogy rövid, komparatív jellegű áttekintést adjon az egyes írói nemzedékek és szerzők a téma vonatkozásában legfontosabbnak tartott műveiről. Igyekszünk a teljesség igénye nélkül kicsit nagyobb teret szentelni azoknak a műveknek, amelyek magyarul is olvashatók.

A polgárháború a nemzeti emlékezet törvényének késői megszületése (2007) miatt több mint fél évszázadon keresztül egyfajta temetetlen múltként nehezedett a

spanyol társadalomra. Így az irodalom a maga sajátos eszközeivel, azzal, hogy időről-időre visszatért a témához, azt különböző perspektívákból, más-más diszkurzív eljárással és az idő múlásával egyre inkább mindenféle ideológiai állásfoglalás nélkül mutatta be, hiánypótló szerepet töltött be kettős értelemben is. A Franco-diktatúra idején és főként annak első időszakában véleményünk szerint az irodalom azon kevés művészi kifejezési formák közé tartozott, mely lehetőséget biztosított a megnyilvánulásra a polgárháború eseményei kapcsán, másfelől ezek a művek hozzásegítették a spanyol társadalmat egy olyan árnyaltabb kép megrajzolásához, mely a történelmi feldolgozásokból sokszor mind a mai napig hiányzik. Az így kapott kép pedig alkalmas arra, hogy az egyéni emlékezetek sokaságából egyfajta kollektív emlékezet képe rajzolódjon ki.

A téma kapcsán alapvetően három korszakról beszélhetünk: az elsőhöz soroljuk a Franco-korszak idején, tehát az 1940 és 1975 között született műveket, a másodikhoz a demokratikus átmenet és a spanyol demokrácia első évtizedeiben írt alkotásokat, amelyek kronológiailag az 1975–2000 közötti időszakot ölelik fel, a harmadikhoz pedig a 2000-es évektől az egyre nagyobb teret kapó történelmi emlékezet kapcsán megjelent munkákat. Az anyag nagyságát jelzi az a számadat, hogy csak 1989–2011 között 181 polgárháborús témájú regény jelent meg Spanyolországban.¹

A Franco-korszak idején született művek (1940–1975)

A Franco tábornok hatalomra kerülésével kialakuló politikai rendszer és a nagyon korán bevezetett szigorú cenzúra alapjaiban határozták meg, hogy a rezsim első évtizedeiben milyen jellegű művek láthattak napvilágot a polgárháborúval kapcsolatban, főként rögtön a háborút követő időszakban. Ezek a legtöbbször dokumentarista jellegű munkák, amelyek szerzői sokszor maguk is katonaként szolgáltak néhány évvel korábban, a háborús események elmondására törekedtek, és igazolni próbálták a nemzeti erők hősiességét. Ahogy azt A. López-Quñones kiváló könyvében megfogalmazta, ezeknek az író-katona szemtanúknak az esetében az írás annak kinyilvánítását jelentette, hogy ők is részesei voltak az eseményeknek és számukra az „újramesélés” a látottak, hallottak és a történetek hű átiratában merült ki.² Ezt a kettős irányvonalat ötvözte az 1940-es évek egyik legjelentősebb és legismertebb háborús regénye, Rafael García Serrano (1917–1988) 1943-ban a *La fiel infantería* (A hűséges gyalogság) címmel kiadott alkotása, amelyet a Franco-féle kultúrpropaganda egyik leghűségesebb terjesztőjének tartott Nacional kiadó jelentetett meg, és amely elnyerte az 1920-as évek spanyol diktátoráról, Primo de Riveráról elnevezett Nemzeti Irodalmi Díjat. A regény, bár a polgárháborúban a nacionalisták oldalán harcoló katonák hősi küzdelmének állít emléket, mégis gyorsan lekerült a könyvesboltok polcairól, mert az egyház vétóval élt a szereplők nem éppen erkölcsös magatartása miatt, akik a mise helyett inkább a bor-

délyházakat látogatták. Az eset jól példázza, hogy a korszakban fennálló egyházi és a politikai cenzúra elvei sokszor nem voltak koherensek. A regény csak 1973-ban került újra kiadásra, a kritika ugyanakkor az egyik legjobb polgárháborús regénynek értékelte, melyet nemzeti oldalról írtak.³

A háború utáni spanyol széppróza vonatkozásában az irodalomtörténet és kritika három ikonikus alakot szokott megemlíteni, akiknek írói pályája az egész korszakot (az 1940-es évektől az ezredfordulóig) felöleli, ők pedig Camilo José Cela (1916–2002), Miguel Delibes (1920–2010) és Gonzalo Torrente Ballester (1910–1999). Mindhárom szerző közvetlenül is részt vett a nacionalisták oldalán valamilyen formában a háborúban, később azonban bírálta a Franco-rendszert.

Cela a polgárháborúban Franco oldalán harcolt, politikai ügynökként is szolgált a nacionalistákat, irodalmi cenzorként is tevékenykedett, később azonban egyre nyíltabban elutasította a Franco-rendszert, próbált ideológiailag függetlenedni, sőt nem egyszer provokatív magatartást tanúsított a regnáló hatalommal szemben. Két polgárháborús és hasonló társadalmi közegbe helyezett műve közül az egyik a strukturalista regény hagyományait követő, *San Camilo, 1936* (Szent Kamill, 1936) címmel 1969-ben kiadott munkája Madridban játszódik a polgárháború kirobbanásának az évében. A másik a *Mazurca para dos muertos* (Mazurka két halottra, 1983; Nemzeti Irodalmi Díj, 1984), egy, a szerző szűkebb hazájában, Galíciában játszódó bűntény és az azt követő bosszú története. Cela mindkét műve azt sugallja, hogy az egész nemzetet átható erőszak 1936-ban egy értelmetlen, semmivel nem igazolható véres folyamat előidézőjévé vált.⁴

Miguel Delibes önkéntesként szolgált a tengerészeknél a nacionalisták oldalán. Később több művében idézte meg a polgárháborús évek és események kapcsán annak az egyén lelki-szellemi fejlődésére gyakorolt romboló hatását. Ezek közé tartoznak a *Las guerras de nuestros antepasados* (Elődeink háborúi, 1975) vagy a *377 A, maderá de héroe* (377 A, hősi fa, 1987) című munkái, amelyek egyfajta pacifista álláspontot közvetítenek. A regény címében szereplő „377 A” az író azonosító száma volt a tengerészetnél.

Gonzalo Torrente Ballester 1933-ban belépett a Gallego Nemzeti Pártba. Ösztöndíjjal Párizsban tartózkodott éppen, amikor kitört a polgárháború. Ahogy visszatért hazájába, csatlakozott a falangista párthoz, mert csak így látta biztosítottnak, hogy ő és családja életben maradjon. Tevékenysége leginkább abban merült ki, hogy néhány falangista újság számára dolgozott. A negyvenes évekre kiábrándult a politikából és a Franco-rendszert is többször bírálta nyíltan. Érdekes módon ő éppen a legelső regényében érinti a polgárháborús témát, az 1943-ban *Javier Mariño. Historia de una conversión* (Javier Mariño. Egy átváltozás története) címmel kiadott regényét a cenzúra gyorsan be is tiltotta. A regény keletkezéstörténetéről nagyon tanulságos adalékkal szolgál Kiss Tamás Zoltán, ami egyben jól rávilágít a Franco-korszak kultúrpolitikájának és cenzúrájának működésmechanizmusára.⁵

Az ötvenes évek folyamán új írói nemzedék jelent meg Spanyolországban, a századközepi nemzedék, amelynek képviselőit a háború gyermekeinek is nevezték, hiszen gyermek- és ifjúkorukat, neveletésüket teljes mértékben meghatározta a polgárháború és az azt követő időszak. Ugyanakkor ezeknek az íróknak a zöme főként társadalmi, a jelen történéseire (az 1950-es évek Spanyolországa) koncentrálnak, regényeket írt, így a polgárháború általában csupán utalás szintjén, és mint a jelen állapotok egyik fő okozója jelenik meg.

A nemzedék íróinak alkotásai közül Ana María Matute első regényeit, a Nemzeti Irodalmi Díjjal jutalmazott *Los hijos muertos* (A halott gyerekek, 1958) című munkáját, illetve az 1959-es *Primera memoria* (Első emlék) önéletrajzi ihletésű művét említhetjük. Mindkettő a polgárháború világába kalauzolja az olvasót azzal a fő üzenettel, hogy az ott szerzett trauma nem csupán az országból elmenekülni kényszerülöket, hanem az otthon maradtakat is sújtotta, a következő nemzedéket is halálra ítélte.

A szintén az ehhez az írói nemzedékhez köthető Juan Goytisolo számára a polgárháború traumája egyben személyes, családi tragédiát is jelentett: anyját egy barcelonai bombázásban veszítette el. „Az a szerencsétlenség jutott osztályrészemül, hogy a gyerekkoromat a spanyol polgárháborúban éltem meg. Édesanyjamat a fasiszta légiórettenes bombatámadásában vesztettem el, amelyben 800 ember halt meg a belvárosban. Mindez meghatározta az életemet [...] Rájöttem, hogy az az ország nem az enyém, nem éreztem, hogy Franco Spanyolországa a hazám lenne.”⁶ Juan Goytisolo, aki a kortárs spanyol széppróza egyik legeredetibb, ugyanakkor egyik legvitatottabb írója is, egyik korai regényét (*Duelo en el paraíso*, Párbaj az édenben, 1955) helyezte polgárháborús közegbe: a műben az események egy kis faluban zajlanak, ahol a gyerekek az otthagyt fegyverekkel háborúsdit játszanak, és azt találják ki, hogy kivégzik az egyik társukat, aki elárulta őket. Ám a játék véres valósággá válik, a kamaszok végrehajtják a gyilkosságot. Nyilvánvaló, hogy a háború szülte erőszak, amely a spanyolok mindennapi életét meghatározta azokban az években, tükröződik a gyermekek gondolkodásában is. A szerző későbbi munkái a polgárháború kérdését a spanyol történelem egészében helyezi el és vizsgálja: Goytisolo szerint a Katolikus Királyok korszakától (15. század vége) egyes útvonalon vezetett a polgárháborúig és a Franco-korszakig. Ugyanaz az ideológia és mentalitás érvényesült, az elnyomás, a szabadság és tolerancia teljes hiánya, az ósdi, maradi hagyományokhoz való vak ragaszkodás, a dogmatikus gondolkodásmód, amely ugyanakkor egyedül elfogadható értéként jelent meg. „Lenézték, megvetették mindazt az örökséget, ami nem illett bele a nemzeti katolicizmus kánonjába.”⁷ Ezek a gondolatok fogalmazódnak meg egyre élesebb társadalomkritikába csapva át a magyarul is olvasható *Személyleírás* (*Señas de identidad*) 1966-os megjelentetésétől kezdve az 1980-as évek elejéig publikált művekig, amelyekben jól megfigyelhető a nyugati értékrend egyre határozottabb elutasítása és ezzel párhuzamosan az arab kultúra értékrendjének a befogadása.⁸

Az 1960-as évek spanyol szépprózáját a strukturalista regény dominanciája határozta meg. Képviselői közül kiemelkedik Juan Benet, akinek regényei modernkori világunk valódi paradigmáját tükrözik, szereplői pedig a tragédiákkal teli 20. századi spanyol történelmet személyesítik meg: a véres polgárháborút, a leszámolást és ennek következményeként a Franco-rendszert jellemző politikai, társadalmi és kulturális nihilit. Legemblematikusabb regénye az 1967-ben megjelent *Volverás a Región* (Vissza fogsz tértíni Regiónba), amelyet a háború utáni spanyol széppróza egyik legjelentősebb alkotásának tartanak a kritikusok. A regény két főszereplője a valahol Spanyolország északi részén lévő, hegyekkel elzárt Regiónban élő doktor Sebastián nevű orvos és egy őt meglátogató nő, akinek apja magas rangú katona volt a polgárháború idején. A találkozóra ugyan a hatvanas években kerül sor, de minden a múlttól szól: mindketten teljes átéléssel idézik fel az 1925–1939 között történeteket. Ugyanakkor a szereplők párbeszéd helyett monológok formájában próbálják összerakni a múlt történéseit. A visszatérés motívuma dominál, és a kevés cselekményt a szereplők belső világának mélyreható vizsgálódása helyettesíti. Egyfajta belső utazás ez, amely elsősorban az emlékekből és az emlékezésből táplálkozik, és aminek nem titkolt célja, hogy a hivatalos történetírás állításait, dogmáit megkérdőjelezze.⁹ A kritika a regényt az egyik legkétségtelenebb és legnihilistább műként értékelte, amelyet akkoriban Spanyolországról írtak. A szerző 1983-ban újabb trilógia írásába kezdett *Herrumbrosas lanzas* (Rozsdás lándzsák) címmel, és három év alatt meg is jelentette a ciklus darabjait. Ezekben a regényekben a polgárháborús esztendőket eseményei elevenednek meg a már jól ismert Regiónban.

Benet a téma kapcsán két, egyformán elvakult és egymást gyűlölő Spanyolország harcáról beszél, ahol az erőszak és a kérlelhetetlenség egy ragályos nemzeti kór tüneteiként jelentkezik, mintha a spanyolok képtelenek lennének az ésszerű gondolkodásra, irracionálisak, és örömeiket lelnék az erőszakban. Egyfajta veleszületett reménytelen spanyol átokról beszél, amely már a nemzeti identitás részévé vált.¹⁰

Röviden említést kell tennünk az emigrációba kényszerült íróknak a témához való viszonyulásáról is, akik természetesen a történések másik aspektusát mutatják be. Max Aub (1903–1972) irodalmi pályafutását avantgárd íróként kezdte, a polgárháború kitörésekor nyíltan a köztársaságiak oldalára állt és Párizsban, mint a szocialista kormány küldöttje, kulturális tanácsosként dolgozott. A polgárháború végét követően éveket töltött francia és algériai menekülttáborokban, amíg 1942-ben végre sikerült megszöknie. Mexikóban telepedett le, ahol 1972-ben bekövetkezett haláláig élt. Sors- és írotársa, Francisco Ayala szerint Aub volt a száműzöttek között a leginkább száműzött, műveinek témáját szinte kizárólag Spanyolország, a polgárháború és a száműzetés jelentették. Max Aub nevéhez fűződik az egyik legjelentősebb, a spanyol polgárháborúról megjelent regényciklus *El laberinto mágico* (A mágikus útvesztő) címmel.¹¹ A hat regényt magában foglaló sorozat, amely 1939 és 1968 között íródott, leginkább a Benito Pérez Galdós által a Napóleon elleni függetlenségi harcokról és a 19. századi spanyol történelem főbb eseményeiről írt *Episodios Nacionales* (Nemzeti Epizódok)

ciklusra, valamint Dos Passos *U.S.A.* trilógiájára emlékezteti az olvasót. A mozaikszerűen szerkesztett regényeknek nincs klasszikus értelemben vett egy vagy több főszereplőjük, sokkal inkább egyfajta életképek, mint például az *Enero sin nombre* (Névtelen január) című írás, amely a Katalóniában 1939 januárjában zajló eseményeket – a nacionalista erők támadása – ábrázolja meglehetősen szokatlan szemszögből. Az elbeszélő egy figuerasi öreg bükkfa, aki maga is megsínyli a bombázásokat és az öldöklő pusztítást, mégis mozdulatlansága az ellenállás és kitartás szimbólumává lesz. A francia határ felé menekülők áradata ellepi az utakat, és miközben a fa az életről, létezésről fejt ki a gondolatait, mindenfajta emberi nyomorúságnak lesz szemtanúja. Az emberek tetteit ebben a légkörben a mindent átható félelem motiválja. „Újra a szirénák. Milyen színű a félelem? Szürke vagy fekete? [...] széthasítja őket, vértelenül megsebz; egyenlővé teszi, egyesíti, vonzza őket, elvegyíti, megbontja őket; elfeledtetni velük az időt, hogy akarják a halált, hogy higgyenek a felejtésben, a csodákban, hogy az álmokba meneküljenek. [...] A félelem szabad és eláraszt; anélkül hogy tudni lehetne, hogyan potyogott le az égből, elkap, mint a szél; tavasszal ellent lehet neki állni a zöldellő levéllel, ősszel vagy télen nem lehet semmit tenni ellene.”¹² A valós történelmi háttér, esemény mögött a lényeg az emberi viselkedésmódban, az egymásra utaltságban és az abban való hitben rejtőzik, hogy néhány hónap múlva vége lesz ennek a horrornak, hiszen „a világ nem engedhet meg ennyi gyalázatot”.¹³

Max Aub több elbeszélést publikált, amelyben a polgárháborút követő emigráns lét különböző vetületeit villantja fel, mint például a magyarul is olvasható *Végjáték* című novella, amely a legsúlyosabb dologgal szembesíti az emigráns író főszereplőt: a felejtéssel és a tudatos elhallgatással. „Hittem, hogy bármi történt, megmaradt az emlékün, a nyomunk; hogy csak azért nem beszélnek rólunk, mert nem lehet, mert nem szabad, mert félnek. Talán igazunk is volt eleinte, de aztán egyszerűen letöröltek bennünket a térképről. Szó szerint végeztek velünk.”¹⁴

Max Aub egyik legnépszerűbb munkája az 1960-ban napvilágot látott *La verdadera historia de la muerte de Francisco Franco* (Francisco Franco halálának igaz története) című kisregény. Már a címből világossá válik, hogy gyilkos tréfával áll szemben az olvasó, hiszen Franco még ereje és hatalma teljében van a publikálás évében. Fiktív és szatirikus valóság öt tételben, egy mexikói pincér története, aki azért utazik el Spanyolországba és öli meg a diktátort 1959 júliusában, mert képtelen tovább elviselni a spanyol köztársasági emigránsok évek óta zajló állandó hangos vitatkozását és keserédes nosztalgiáját a polgárháború eseményeivel kapcsolatban, amelyeken nem tudják túltenni magukat, és többek között ezért képtelenek a befogadó társadalomba való beilleszkedésre is.

Rövid összefoglalásként az első korszak műveiről azt állapíthatjuk meg, hogy azok főként a polgárháború eseményeit és annak a következő évtizedekre gyakorolt negatív hatásait emelték ki.

A demokratikus átmenet és a spanyol demokrácia első évtizedeiben íródott alkotások (1975–2000)

Franco tábornok 1975-ben bekövetkezett halálát követően furcsa módon azt tapasztaljuk, hogy a spanyol társadalmat a polgárháború kapcsán mintha egyfajta általános vagy programozott amnézia sújtotta volna. Bár a háború mélyen megosztotta a társadalmat és kibékíthetetlen ellentéteket szított, ugyanakkor a spanyol demokratikus átmenet politikai paktum eredménye volt – amelyet a „felejtés paktumaként” is aposztrofáltak –, s ennek szerves részét képezte a múlt eseményeinek elhallgatása, a felelősség kérdésének elodázása, a bocsánatkérés elmaradása. Nem voltak nemzeti igazságtételi bizottságok, nem készültek jelentések az elkövetett gaztettekről. A fogságba esettek és a meghurcoltak anyagi kártérítése is igen diszkréten, a nyilvánosság kizárásával történt. A demokratikus ellenzék és a háború katonái között nemzedéknyi eltérés volt (az apák harcoltak a háborúban, a fiúk pedig az átmenet időszakában vállaltak szerepet), így az utóbbiak számára sokkal fontosabb volt a jelen és jövő, mint a múlt feltárása. Ehhez az elhallgató politikához nagymértékben hozzájárult az 1977. október 14-én elfogadott általános amnesztiatörvény, mely nem csupán a volt köztársaságiakra vonatkozott, hanem a Franco-rendszer kiszolgálóira is, akik közvetlenül felelősek voltak a rendszer idején elkövetett visszaélésekért.¹⁵

Ennek ellenére az akkori szellemi életben továbbra is fontos szerepet töltött be a polgárháborús múlt tanulmányozása, de sokkal inkább előtérbe kerültek a történelmi munkák és a történelmi jellegű memoárok. Így a szépprózában ez a téma némileg háttérbe szorult egészen az ezredfordulóig, bár néhány fontos mű ekkor is született már olyan szerzők tollából, akik koruknál fogva már nem kötődtek semmilyen formában a polgárháborúhoz. Ide sorolható Julio Llamazares első regénye, a magyarra is lefordított *Farkasok ideje* (Luna de lobos, 1985), amely a spanyol polgárháború idején és azt követően játszódik, és a köztársasági szökevények túlélésért folytatott harcát mutatja. A regény a négyes szám köré épül, négyen vannak kezdetben a menekültek, a regény négy részre tagolódik, négy konkrét évhez (1937, 1939, 1943, 1945) köthetők a történések. Az idő múlásával azonban mindenből kevesebb lesz, az utolsó időpontra már csak egy menekült marad életben és egyre fogy a remény a túlélésre. A mű narrátora az 1937-es asztúriai köztársasági front összeomlása után menekülni kényszerülő katona, Ángel, aki másik három társával a León közeli hegyekben rejtőzködik. Nem létezik számukra múlt vagy jövő, csak a jelen, amelyben két megoldás lehetséges, a menekülés vagy a megsemmisülés. Nem csupán katonák és rendőrök üldözik őket, hanem a természeti nehézségekkel is meg kell küzdeniük, az embertelen körülmények közötti kegyetlen léthelyzet őket is arra kényszeríti, hogy állati módon viselkedjenek. Gyilkolniuk kell az életben maradásért, így az egész regény tulajdonképpen erőszakos ese-

mények láncszorozatává válik. A cím általános érvényű, az emberek a háborúban és az azt követő megtorlás és nélkülözés idején is farkasként viselkednek, mert csak így tudnak túlélni „pártállástól” függetlenül. A szerző azt vizsgálja, hogy milyen állati ösztönöket vált ki az emberekből az értelmetlen erőszak és a rettegés a megtorlástól, bosszútól, haláltól. „Így élnek csöndben, rémülten, tanácstalanul, miközben arra indítja őket a szánalom, hogy segítsenek rajtunk, és egyre jobban rettegnek, hogy meglakolnak érte.”¹⁶

Az úbedai születésű Antonio Muñoz Molina 1986-os *Beatus ille* című regénye már a következő korszak polgárháborús regényei előfutárának is tekinthető abban a vonatkozásban, hogy a mából indulva egyfajta időutazás és nyomozás révén, a háborút átélő szereplők felkutatása, emlékeik felidézése által elevenedik meg a polgárháborús közeg. Faix Dóra különleges detektívregényként határozza meg a klasszikus krimi szerkezetébe ágyazott művet, amelyben „a történet fiatal főszereplője, Minaya, egy (kitalált) republikánus költő után kutat, akit a polgárháború végén elítéltek, később felmentettek, s aki végül 1947-ben egy lövöldözésben halt meg.”¹⁷

A történelmi emlékezet boomja (2000-től napjainkig)

A 2000-es évektől a spanyol társadalomban ismét előtérbe került a lezáratlan múlt és ezen belül a polgárháború kérdése. Ennek eredményeképpen született meg a történelmi emlékezet törvénye (2007). Az újból fellángoló érdeklődést főként a nemzedékváltás magyarázta: az átmenethez kapcsolódó második generáció – az apák nemzedéke – még a félelem béklyójában élt és jobbnak látta a múltat nem bolygatni. A 2000-es évekre felnövő harmadik generáció azonban már felvállalta ezt a feladatot, vagyis a nagyapák tetteivel az unokák foglalkoztak.

Ezek a változások az irodalomban a témával foglalkozó regények számának megsokszorozódásában jutottak kifejezésre többek között. A fellángoló érdeklődés azonban nem csupán mennyiségi változást jelentett, hanem részben újfajta megközelítést is. Fernando Larraz tanulmányában ennek három fő és egyidejűleg fennálló okát említi meg. Az első, amit a szerző a háború emberi dimenzióinak nevez, tulajdonképpen azt jelenti, hogy egy ilyen történelmi esemény kimeríthetetlen forrása az irodalmi alkotásoknak. A második, hogy mindig megjelenik valamilyen új szempont ezekben az ábrázolásokban és végül, hogy az olvasók továbbra is lankadatlanul olvassák ezeket a szépirodalmi műveket.¹⁸ Erre a népszerűsége utal David Becerra Mayor 2015-ös esszéjének a címe is: *La Guerra Civil como moda literaria* (A polgárháború mint irodalmi divat). Ha abból indulunk ki, hogy a közönségtudat formálásában nagy szerepet játszik a történelmi múlt megítélése, akkor megállapíthatjuk, hogy a 2000-es évektől a spanyol szépprózában olyan típusú regények születtek, amelyek maguk is aktív részesei kívántak lenni ennek az alkotó

folyamatnak. Az irodalomtörténészek és kritikusok „a polgárháború új regényei”, illetve „az emlékezés regényei” kategóriájával illették ezeket a műveket, mert nem tényregények kívántak lenni, sőt megkérdőjelezték azok egyoldalúságát. Ugyanakkor Becerra Mayor arra is felhívja a figyelmet, hogy nagyon sok műben, amelyeket „a történelmi emlékezet regényeként” definiálnak, az említett kategória semmilyen formában nem jelenik meg.¹⁹ Tény és való, hogy ezeknek a munkáknak a politikai tartalomtól való megfosztásában szerepet játszott a demokratikus átmenet idején tapasztalható elhallgatás politikája. A továbbiakban egy magyarul is megjelent művet szeretnék példaként említeni ebből a legújabb korszakból.

2001-ben Javier Cercas *Szalamiszi katonák* című műve indította el az „emlékezés” irodalmát. A múlt feltárása egyfajta nyomozásként (mintha egy bűntény megoldásáról lenne szó) kerül ábrázolásra, a történetírás maga kerül irodalmi kontextusba – metafikció –, ahol a nyomozót semmilyen személyes kapcsolat, vonatkozás nem köti a polgárháború emlékéhez, ebből a szempontból semlegesén képes látni és láttatni az eseményeket. Így egyfajta riportregény születésének lehetünk tanúi, amely egyben autofikció is. A főszereplő, Javier Cercas újság- és regényíró, aki alkotói válságba kerül, és ebből éppen egy polgárháborús történet feltárásának segítségével lábál ki. Regénye részben valós szereplőkkel dolgozik, azt meséli el, hogy a halálra ítélt és kivégzés előtt álló falangista író, Rafael Sánchez Mazas életét hogyan mentette meg néhány katalán földműves. A bujkáló Mazasra rátaláló köztársasági katona nem öli meg az ellenfelét, hagyja elmenekülni, alakját az író Cercas a szalamiszi hősökkel azonosítja, hisz övé az erkölcsi győzelem. Nem nacionalisták és köztársaságiak szembenállásáról van már szó, nem ideológiai harcról, hanem az emberiségről, az erőszak elutasításáról. Rafael Sánchez Mazas nem mellesleg Rafael Sánchez Ferlosio, a századközepi nemzedék egyik legjelentősebb írójának apja volt és éppen Cercas egy Ferlosióval készített interjúja adta az apropót a téma további kutatásához. Cercas megpróbálja felkutatni a történet még élő szereplőit és az ő vallomásaik, elmondásaik alapján rekonstruálni a történeteket. Egyfajta *oral history*ről van szó, azoknak a „közkatonáknak” a történeteiről, akik adott pillanatban ott voltak egy adott eseménynél, és olyan dolgokat, részleteket mesélnek el, ami a hivatalos történetírásban nem kapott, kaphatott szerepet. Ebből a szempontból nincs jelentősége, hogy azt az egy bizonyos embert, aki ott és akkor nem húzta meg a ravaszt, az író végül megtalálja vagy sem, sokkal fontosabb, hogy nevesíteni tudja ezeket a közkatonákat és közreadni a történetüket, még akkor is, ha adott esetben részben kitalált figurákról van szó, hiszen ezekből tevődik össze az a bizonyos nemzeti emlékezet, amit egy közösség önazonosság tudatának szimbolikus konstrukciójaként definiálhatunk. Zelei Dávid a regényről írt recenziójában arra hívja fel a figyelmet, hogy Cercas célja nem egyéb, mint „a hivatalos emlékezetből kiszorított, már csak saját *oral history*ében élő névtelen milliók történeteiben morális, előremutató mondanivalót találva újraírni – ha nem is a polgárháborút, de annak emlékezetét”.²⁰

A 2005-ben megjelent *Újrakezdés* című, Pedro Zarraluki által írt regény nem a jelenből kezdi a múlt kutatását, hanem közvetlenül a polgárháború után játszódik Cabrera szigetén. A polgárháború okozta emberi tragédiák még áthatják a szigetlakók életének mindennapjait és újabb konfliktusokat generálnak. Ugyanakkor a szigetlakók mindegyikének megvan a maga külön tragédiája, ezért a túlélés reményében rákényszerülnek a szolidaritásra, egymás támogatására is. A regény háttérében fontos történelmi események zajlanak, elkezdődött a világháború, és a szereplők kimondva-kimondatlanul reménykednek abban, hogy ez Franco hatalmát is megdöntheti. A szerző két narrátorra bízta a történetmondást, a külső narrátor lehetőséget ad az egyes szereplők nézőpontjából láttatni az eseményeket, míg azok a részek, amelyeket a belső narrátor, Camilla – akinek apját, aki a köztársaságpártiak oldalán harcolt a polgárháborúban, megölték, őt pedig anyjával együtt erre a kis szigetre száműzték – mond el, egy kamaszlány szemszögéből próbálja felfogni és értelmezni a megmagyarázhatatlant, amit szintén egy fajta nyomozásnak tekinthetünk.

Almudena Grandes 2007-es *Megdermedt szív* című 900 oldalas opusa, a 19. századi klasszikus realista regények legnemesebb hagyományait megtartó családregénybe ágyazva tekint vissza a mából a polgárháborús időszakra. A két korszak, jelen és múlt mozaikszerű bemutatása folytán az olvasó egyszerre érezheti magát 2006-ban, vagy éppen 1939-ben, Spanyolországban, illetve a köztársaságpárti spanyol emigránsok párizsi világában. A regény pontosan megrajzolja, hogy a polgárháború okozta trauma továbbra is egyszerre temetetlen és feltáratlan múltként ott él a spanyolok lelkében. A polgárháború idejére visszanyúló nagy családi titok 70 év távlatából is képes arra, hogy a két főszereplő szerelmi kapcsolatát beárnyékolja. A regény tehát a privát szférára korlátozza a történelmi témát, megfosztva azt mindenfajta politikai értékítéllettől. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a megbékélés – és ez nemzeti – csak akkor következhet be, ha nem maradnak titkok, ha az emlékezet ellenáll a felejtésnek, és a megismerés képes legyőzni a csendet, az elhallgatást.²¹ Az írónőnek ez a regénye egyébként az *Episodios de una guerra interminable* (Egy véget nem érő háború epizódjai) című ciklusának az első darabja, amely azóta már újabb részekkel bővült.

Összegzés

Nagyon sok műről és szerzőről nem eshetett szó ebben a szubjektív összeállításban, elég, ha csupán a magyar olvasók körében is oly népszerű Javier Mariás vaskos trilógiáját említjük, amely *Tu rostro mañana* (A holnap arcod) címmel jelent meg a 2000-es évek folyamán. A szerkezetében a Cercas- és a Muñoz Molina-regényhez hasonló – a polgárháború időszakába visszavezető nyomozás – három regény közös mondanivalója az, hogy éppen azért kell elmesélni ezeket az eseményeket, hogy azok

ne történjenek meg még egyszer. A jóval hagyományosabb elbeszélésformát választó María Dueñas *Öltések közt az idő* című regénye annyiban mégis hasonlít Mariás munkájához, hogy az angol titkosszolgálat is szerepet kap benne, a polgárháborús történetek nemzetközi vonatkozásairól is képet kaphat az olvasó.

Abban bízhatunk csupán, hogy sikerült röviden bemutatni a főbb irányvonalakat és a változásokat a téma vonatkozásában. Az is nyilvánvaló, hogy mind a mai napig tart a téma irodalmi ábrázolása és feldolgozása, ami messze nem mentes a háttérben zajló társadalmi folyamatoktól és vitáktól, sőt azt hűen tükrözi.

Jegyzetek

¹ *eldiario.es*. 2015.

² LÓPEZ-QUIÑONES 2006. 34.

³ KISS 2003. 92–109.

⁴ LÓPEZ-QUIÑONES 2006. 27.

⁵ KISS 2003. 92–109.

⁶ GOYTISOLO 2014. 28.

⁷ Uo.

⁸ Összesen négy regényről van szó, a már említett *Személyleírás* című munkán kívül a ciklus további darabjai: *Reivindicación del conde Don Julián* (Don Julián gróf visszaperlése, 1970), *Juan sin tierra* (Földnélküli János, 1975), *Makbara*, (Makbara, 1980). Az utolsó regény címe arab szó, muzulmán temetőt, sírt jelent.

⁹ LÓPEZ-QUIÑONES 2006. 97.

¹⁰ Juan Benet külön esszékötetet (*La sombra de la guerra, Escritos sobre la Guerra Civil española*, Madrid, Taurus, 1999) is szentelt a polgárháborúnak.

¹¹ A ciklus darabjai: *Campo cerrado* (Zárt mező), *Campo de sangre* (Vérmező), *Campo abierto* (Nyílt mező), *Campo del moro* (A mór mezeje), *Campo francés* (Francia mező), *Campo de los almendros* (A mandulafák mezeje).

¹² AUB 1994. 345. (saját fordítás)

¹³ Uo. 349. (saját fordítás)

¹⁴ AUB 2011. 237.

¹⁵ COLOM GONZÁLEZ 2010. 161–174.

¹⁶ LLAMAZARES 2004. 134.

¹⁷ FAIX 2009. 44.

¹⁸ LARRAZ 2014. 346.

¹⁹ BECERRA MAYOR 2015.

²⁰ ZELEI 2014.

²¹ BECERRA MAYOR 2013. 254.

Felhasznált irodalom

- Max AUB (1994): *Enero sin nombre. Los relatos completos del Laberinto Mágico*. ESPA-PDF [http://assets.espadf.com/b/Max%20Aub/Enero%20sin%20nombre%20\(2882\)/Enero%20sin%20nombre%20-%20Max%20Aub.pdf](http://assets.espadf.com/b/Max%20Aub/Enero%20sin%20nombre%20(2882)/Enero%20sin%20nombre%20-%20Max%20Aub.pdf) (2016-12-12).
- Max AUB (2011): „Végjáték”. In: *Huszedik századi spanyol novellák*. Budapest, Noran.
- David BECERRA MAYOR (2013): „Episodios de una guerra interminable de Almedena Grandes: ¿novelas de la memoria histórica?” *Kamchatka*. 2013. 2. sz. 241–270.
- Francisco COLOM GONZÁLEZ (2010): „El pasado en el presente. Qué hacer con la memoria de la Guerra Civil”. *Res publica* 2010. 23. sz. 161–174.
- FAIX Dóra (2009): „Antonio Muñoz Molina különleges detektívregényei”. *Mediterrán Világ* 2009. 10. sz. 43–50.
- Antonio GÓMEZ LÓPEZ-QUIÑONES (2006): *La guerra persistente. Memoria, violencia y utopía: representaciones contemporáneas de la Guerra Civil española*. Madrid Iberoamericana.
- Juan GOYTISOLO – Bernardo ATXAGA – Manuel RIVAS (2014): „A mi Spanyolorszá-gunk”. *Magyar Lettre International*. 2014. 93. sz. 28–31.
- KISS Tamás Zoltán (2003): „A P vs C a 20. század középső szakaszának (1936–1975) spanyol irodalmában”. In: *A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől* 1. kötet, Pécs. <http://periferia.btk.pte.hu/old/periferia/ktz.htm> (2016-12-12).
- Fernando LARRAZ (2014): „La Guerra Civil en la última ficción narrativa española”. *Studia Historica. Historia contemporánea* 2014. 32. sz. 345–356.
- Julio LLAMZARES (2004): *Farkasok ideje* (ford. Pávai Patak Márta). Budapest, Ulpius-ház.
- ZELEI Dávid (2014): „Egy hős lehetősége”. *Élet és Irodalom*. 2014. 15. sz.
- „Cazarabet conversa con David Becerra. La Guerra Civil como moda literaria”. *nuevatribuna.es* 2015. 04. 08. <http://www.nuevatribuna.es/articulo/cultura---ocio/guerra-civil-moda-literaria/20150407113729114467.html> (2017-01-09).
- „La Guerra Civil todavía no ha sido narrada”. *eldiario.es* 2015. 03. 12. http://www.eldiario.es/cultura/libros/Guerra-Civil-todavia-narrada_0_365713812.html (2017-01-09).